

О. І. Апостол, здобувач
навчально-науково-виробничого центру
Національного університету цивільного захисту України

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ЕКОНОМІКИ

У статті оцінено закордонний досвід державного управління конкурентоспроможністю економіки. Зокрема, визначено бар'єри доступу на нові ринки: економія на масштабі виробництва і збуту, що дає переваги у виробничих витратах; захищена патентами технологічна монополія; контроль над сировиною і загалом вертикальна інтеграція підприємств; фінансовий бар'єр – необхідність вкладання великих капіталів для доступу на ринок; стійкий споживчий вибір. Обґрунтовано доцільність застосування механізму антимонопольного регулювання в розвинених країнах із метою захисту національних інтересів. Підкреслено, що механізм антимонопольного регулювання в розвинених країнах є знаряддям захисту національних інтересів, тобто він може бути застосований до дії іноземних компаній за межами держави, які завдають шкоди конкуренції на внутрішньому ринку. Виокремлено переваги ефективного застосування законодавства про обмежувальну ділову практику в контексті державного управління конкурентоспроможністю економіки. Показано, що ефективне застосування законодавства про обмежувальну ділову практику дає змогу захистити національний ринок від іноземних монополістів у тому разі, коли вони завдають шкоди національній економіці. Підхід до монополій із позицій контролю та регулювання дає змогу в кожному конкретному випадку визначити міру можливого й необхідного впливу на монополіста. Охарактеризовано міжнародний аспект антимонопольного регулювання. Зазначено, що міжнародний аспект антимонопольного регулювання передбачає три складники: сферу дії національного антимонопольного законодавства; вплив антимонопольного регулювання на конкурентоспроможність національної економіки; боротьбу проти зловживання іноземного капіталу засобами антимонопольного регулювання.

Ключові слова: державне управління конкурентоспроможністю економіки, закордонний досвід, антимонопольне регулювання, іноземні монополісти.

O. I. Apostol. Estimation of the foreign experience of public administration by competitiveness of economy

The foreign experience of public administration by competitiveness of economy is estimated in the article. In particular, the following problems of access to the new markets are defined: economy at a scale of production and sale that gives advantages in production costs; technological monopoly is protected by patents; control over raw materials and in general vertical integration of the enterprises; financial barrier – the need of investment of the large capitals for access to the market; steady consumer choice. The expediency of use of the mechanism of antimonopoly regulation in the developed countries for the purpose of protection of national interests is proved. It is emphasized that the mechanism of antimonopoly regulation in the developed countries is the tool of protection of national interests that is it can be used to actions of the foreign companies outside the state which cause damage to the competition in domestic market. The advantages of effective application of the legislation about restrictive business practice in the context of public administration concerning competitiveness of economy are marked out. It is shown that effective application of the legislation about restrictive business practice allows protection of the national market from foreign monopolists when they cause damage to national economy. The approach to monopolies from positions of control and regulation allows defining of a measure of potential and necessary impact on the monopolist in each case. The international aspect of antimonopoly regulation is characterized. It is noted that the international aspect of antimonopoly regulation provides the following three components: scope of the national antitrust law; Influence of antimonopoly regulation on competitiveness of national economy; fight against abuse of the foreign capital of means of antimonopoly regulation.

Key words: public administration economy competitiveness, foreign experience, antimonopoly regulation, foreign monopolists.

Постановка проблеми. Досвід розвинених країн у галузі державного управління конкурентоспроможністю національної економіки являє собою безперечний інтерес, бо питання створення нових конкурентоспроможних галузей нерозривно пов'язані зі стратегією національного розвитку. Для нашої країни проблема збереження конкурентних позицій на світовому ринку постає особливо гостро, оскільки в сучасних умовах значною мірою втрачаються ті чинники, які могли б забезпечити зростання конкурентоспроможності в майбутньому. У зв'язку з цим ще більшого значення набуває та державна політика, метою якої є нарощування конкурентоспроможних галузей економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. При цьому слід зазначити, що проблематика державного управління конкурентоспроможністю економіки підлягала дослідженню багатьма вченими, зокрема такими: О. Костусєв [1], Д. Миленький [2], С. Смерічевська [4] та інші.

Однак перспективи впровадження закордонного досвіду у вітчизняну практику щодо державного управління конкурентоспроможністю економіки все ще потребують подальших досліджень.

Мета статті. Зважаючи на описану актуальність теми дослідження, його метою є оцінка закордонного досвіду державного управління конкурентоспроможністю економіки.

Для досягнення поставленої мети в роботі необхідно вирішити такі завдання:

- визначити бар'єри доступу на нові ринки;
- обґрунтувати доцільність застосування механізму антимонопольного регулювання в розвинених країнах із метою захисту національних інтересів;
- виокремити переваги ефективного застосування законодавства про обмежувальну ділову практику в контексті державного управління конкурентоспроможністю економіки;
- охарактеризувати міжнародний аспект антимонопольного регулювання.

Виклад основного матеріалу. Досить часто в науці ототожуються поняття монополії та конкуренції. Зокрема, забезпечення конкурентоспроможності зазвичай ґрунтується на обмеженні монополії. Наприклад, економічні й правові підходи до проблеми монополії й конкуренції неоднакові. Наприклад, економічним змістом монополії є влада постачальника товару над умовами його збуту. Якщо ця влада велика, тобто висока концентрація ринку на стороні пропозиції, то постачальники:

- обмежують обсяги продукції;
- завищують ціни;
- легко вступають у змови;
- блокують доступ до галузі нових конкурентів.

Тому завдання антимонопольної політики полягає в підтримці економічно і соціально прийняттого рівня концентрації ринків для того, щоб конкуренція дисциплінувала підприємства і забезпечувала ефективне використання ресурсів [1; 2].

Ринкова концентрація характеризується структурою товарного ринку і визначається питомою вагою постачальників у загальному обсязі пропозиції товару. Зміна структури товарних ринків – непросте завдання, оскільки необхідно враховувати реальну і можливу реакції споживачів на зміну обсягу та ціни пропозиції.

Реакція споживачів залежить від характеристик самого товару: якість, еластичність попиту за ціною тощо. Доводиться враховувати наявність товарозамінників, що реально існують на ринку, на які може переключитися попит, а також потенційних товарозамінників, виробництво яких може бути організовано без істотної зміни технології. Реакція споживачів на стан ринку при цьому залежить від багатьох умов, головна з яких – насиченість попиту.

Крім того, географічні межі товарного ринку не завжди легко визначити. Вони дуже сильно залежать від стану транспорту і зв'язку. За нестабільного транспортного сполучення та високої вартості доставки ринки легко розпадаються на місцеві, і, навпаки, хороші комунікації значно їх розширюють. Географічні межі ринків залежать також від того, наскільки економіка країни відкрита для міжнародної торгівлі.

Межі товарних ринків надто рухливі, щоб для їх визначення були можливі стійкі критерії. Тому антимонопольні закони не містять таких нормативів. Межі ринків визначає виконавча чи судова влада під час розгляду конфліктних ситуацій.

Під час визначення монопольної ситуації зазвичай виділяють товарні ринки, доступ на які новим конкурентам ускладнений. Зокрема, серед бар'єрів доступу на нові ринки виділяють такі:

- економія на масштабі виробництва і збуту, що дає переваги у виробничих витратах;
- захищена патентами технологічна монополія;
- контроль над сировиною і в загальному вертикальна інтеграція підприємств;
- фінансовий бар'єр – необхідність вкладання великих капіталів для доступу на ринок;
- стійкий споживчий вибір [2; 3].

З метою контролю над ринковою концентрацією державні адміністративні органи розраховують індекси ринкової концентрації. Кількісні показники досить умовні, оскільки не завжди є прямий зв'язок між розмірною структурою ринку і поведінкою підприємств – їхніми цінами, випуском продукції та рентабельністю.

Утім, у багатьох країнах є закони, які встановлюють порогові значення частки ринку, яка визначає домінуюче становище постачальників. У кожній країні ці значення є індивідуальними. Наприклад, у ФРН домінуючим вважається становище одного підприємства, якщо його частка перевищує 1/3 ринку, двох підприємств – якщо вони займають більше 1/2, і трьох – якщо вони займають 2/3 ринку певного товару. Японський закон визнає домінуючим таке становище на ринку, за якого або частка одного найбільшого постачальника перевищує 50 %, або частка двох найбільших постачальників перевищує 75 %.

Японська Комісія зі справедливих операцій веде моніторинг ринку за 485 товарними групами та щорічно публікує індекси концентрації виробництва в одного, трьох і п'яти найбільших виробників.

В Англії та Франції межі вищезазначених показників є найнижчими: виробником не повинна бути перевищена 25 %-частка ринку, а також має бути визначена величина активів.

В Японії є додатковий регулятор розміру фірми: акціонерній компанії забороняється тримати на балансі свої власні акції. Це означає, що компанія не може скупити власні акції й запропонувати їх до продажу за підвищеною ціною, щоб таким чином збільшити свій акціонерний капітал.

Департамент юстиції США встановлює різні підходи до злиття підприємств: «горизонтальний», «вертикальний», «конгломератний» [1; 3].

Перший різновид злиття (на одному товарному ринку) регламентуються жорсткіше, ніж другий (між суміжниками) та третій. Зокрема, конгломератні злиття – це злиття між підприємствами технологічно не пов'язаних між собою галузей. У доповнення до контролю над концентрацією по лінії відносин власності закони багатьох країн запобігають концентрації на управлінському рівні, забороняючи переплетення директорату, тобто поєднання управлінських посад у компаніях-конкурентах.

З метою регулювання концентрації всередині країни в контексті розвитку експорту може виявитися корисним формування великих виробничих одиниць, які мають формальні ознаки монополії. Заохочення такої концентрації виробництва є одним з основних моментів економічної політики більшості розвинених капіталістичних країн (ЄС, Японія). Ідеться про концентрацію, яка дає змогу максимально знизити витрати виробництва і зосередити в одних руках розроблення зразків продукції, підвищуючи її конкурентоспроможність на зовнішньому ринку.

Щоб визначити економічну доцільність концентрації в експортних галузях, слід провести аналіз оптимальних розмірів виробництва відповідних товарів не в національних масштабах, а в масштабах світового ринку. Навряд чи доцільно руйнувати створене виробництво в тому разі, якщо воно відповідає критеріям монополії на внутрішньому ринку, але має оптимальну величину з погляду експортних ринків.

Лібералізація зовнішньоекономічної діяльності, уніфікація стандартів, зближення стилю споживання із зарубіжними країнами призводять до стирання межі між продукцією для експорту і для внутрішнього ринку. Ці обставини необхідно враховувати під час проведення антимонопольної політики в Україні, країні з високим ступенем централізації і концентрації промислового капіталу.

Антимонопольні закони в принципі забороняють угоди або погоджені дії підприємців, що обмежують свободу їхніх дій і спрямовані на те, щоб не допустити таких дій:

- фіксувати, підтримувати або встановлювати ціни;
- заздалегідь визначати обсяги продукції;
- розподіляти між собою квоти виробництва;
- обмежувати застосування технологій, спеціалізацію, виробничі потужності, райони збуту, склад клієнтів або постачальників.

Ідеться про неформальні угоди конкурентів із приводу одного певного виду продукції. Така угода називається картелем.

Зокрема, заборона картелів міститься в антимонопольних законах усіх країн, і в реальному житті картельна практика здійснюється приховано. Група негласно дотримується єдиної ціни і веде себе як єдина фірма-монополіст. На олігополістичному ринку конкуренти дуже легко здогадуються про дії та плани одне одного, і будують свою ринкову стратегію відповідно до планів одне одного. З боку багато їхніх кроків може здаватися заздалегідь узгодженими. Однак картельні угоди за своєю природою нестійкі, учасники змови зазвичай підозрюють одне одного у спробах зірвати угоду за тими або іншими пунктами, а нерідко і роблять це. Отже, перед юристами стоїть завдання, як встановити факт порушення закону: в момент змови або коли змова починає виконуватися.

Повна заборона картелів як таких – це генеральна лінія американської антимонопольної політики, встановлена законом Шермана. Її дотримуються також:

- Франція;
- ФРН;
- Іспанія;
- Португалія;
- Австралія;
- Канада.

Практику дає змогу захистити національний ринок від іноземних монополістів у тому разі, коли вони завдають шкоди національній економіці. Підхід до монополій із позицій контролю та регулювання дає змогу в кожному конкретному випадку визначити міру можливого й необхідного впливу на монополіста.

В Англії, Скандинавських країнах, а також у малих країнах Західної Європи картелі забороняються лише в тих випадках, коли доведено, що вони завдають конкретної шкоди, а якщо ні, то вони повинні офіційно реєструватися. Тут проявляється ефект відкритості національних ринків. Картелі тим менш небезпечні для економіки, чим більше вона залучена у міжнародну конкуренцію – унаслідок історичних умов або малої ємності внутрішнього ринку.

Але в останні роки в багатьох країнах жорсткого антикартельного режиму, зокрема у США, вводяться винятки, і «принцип раціональності» завойовує все більше місце. Дозволяються експортно-імпорتنі асоціації

фірм за умови, що вони реєструються у Федеральній торговій комісії та не ведуть торгівлі на внутрішньому ринку США. Зокрема, у 1984 році було дозволено створювати групи фірм для спільних науково-дослідних проєктів. Але їхні учасники не мають права обмінюватися інформацією про ціни, обсяги виробництва, а також збут продукції, виготовленої за спільно розробленими технологіями. Це, по суті, – картелі, легалізовані на жорстких обмежувальних умовах.

В Японії з цього принципу робиться багато винятків: від заборони на картелювання виробництва звільняються деякі галузі – як тимчасовий захід, так і постійний. Державна картельна політика спирається на те, що в низці ситуацій повна свобода конкуренції може призвести до народногосподарських втрат, іноді досить серйозних, або завдати шкоди певним соціальним верствам, що потребують захисту.

Досить велика група галузей має постійно чинне право на створення картелів згідно зі спеціальним галузевим законодавством. До таких галузей належать такі:

- вугільна промисловість;
- виробництво цукру;
- вирощування перлів;
- текстильна промисловість;
- автотранспорт;
- авіаперевезення;
- морське та каботажне судноплавство;
- портове господарство;
- страхова справа;
- комерційні склади.

Закон дає право підприємствам цих галузей із дозволу уряду та з відома Комісії на основі справедливих домовленостей укладати угоди за цінами, обсягами випуску, технологіями, номенклатурою продукції на строго визначені терміни. Також створення картелів дозволено на час циклічних спадів терміном до 6 місяців.

Картель захищає економічно слабкі підприємства, але за різкого падіння попиту можуть опинитися в критичному положенні і сильні, тоді почнуться ланцюгові банкрутства, і концентрація ринку буде вищою, ніж до кризи. У такій ситуації антикризовий картель виступає як міра для збереження конкурентної структури ринків. Нарешті, картелі дозволяються для модернізації галузей промисловості в тому разі, коли потрібними є:

- зміна технологій;
- згорання неперспективних виробництв;
- налагодження стандартизованої продукції.

Дозволяються дії підприємств, які дають економію на масштабах діяльності, щоб вивести зі стану структурної кризи галузь, що має велику кількість застарілого обладнання, за мінімальної допомоги у вигляді державних субсидій або зовсім без неї. Група підприємств укладає договір із державною адміністрацією, за умовами якого вона зобов'язується припинити узгоджені дії після закінчення спеціально обумовленого терміну. Ці заходи застосовуються для підтримки нових галузей на стадії їхнього становлення, а також для підтримки слабких галузей у кризовий період.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Загалом, поточне дослідження уможливило отримання таких висновків:

1. Визначено бар'єри доступу на нові ринки: економія на масштабі виробництва і збуту, що дає переваги у виробничих витратах; захищена патентами технологічна монополія; контроль над сировиною і загалом вертикальна інтеграція підприємств; фінансовий бар'єр – необхідність вкладання великих капіталів для доступу на ринок; стійкий споживчий вибір.

2. Обґрунтовано доцільність застосування механізму антимонопольного регулювання в розвинених країнах із метою захисту національних інтересів. Підкреслено, що механізм антимонопольного регулювання в розвинених країнах є знаряддям захисту національних інтересів, тобто він може бути застосований до дій іноземних компаній за межами держави, які завдають шкоди конкуренції на внутрішньому ринку.

3. Виокремлено переваги ефективного застосування законодавства про обмежувальну ділову практику в контексті державного управління конкурентоспроможністю економіки. Показано, що ефективне застосування законодавства про обмежувальну ділову практику дає змогу захистити національний ринок від іноземних монополістів у тому разі, коли вони завдають шкоди національній економіці. Підхід до монополій із позицій контролю та регулювання дає змогу в кожному конкретному випадку визначити міру можливого і необхідного впливу на монополіста.

4. Охарактеризовано міжнародний аспект антимонопольного регулювання. Зазначено, що міжнародний аспект антимонопольного регулювання передбачає три складники: сферу дії національного антимонопольного законодавства; вплив антимонопольного регулювання на конкурентоспроможність національної економіки; боротьбу проти зловживання іноземного капіталу засобами антимонопольного регулювання.

Список використаних джерел:

1. Костусев О. Захист економічної конкуренції в Україні: стан і проблеми. *Економіка України*. 2009. № 7. С. 5–11.
2. Миленький Д. Вибір конкурентної стратегії підприємства за допомогою дерева рішень. *Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського*. 2008. № 4. С. 9–17.
3. Смерічевська С. Конкурентоспроможність у соціально-економічному вимірі. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 3. С. 36–45.
4. Dombrovska, S., Shvedun, V., Streltsov, V., & Husarov, K. (2018). The prospects of integration of the advertising market of Ukraine into the global advertising business. *Problems and Perspectives in Management*. № 16(2). 321 p.

References:

1. Kostusyev, O. (2009). Zahyst ekonomichnoyi konkurenciyi v Ukraini: stan i problem [To protection of the economic competition in Ukraine: state and problems]. *Ekonomika Ukrainy*. № 7. P. 5–11.
2. Mylenkyj, D. (2008). Vybir konkurentnoyi strategiyi pidpryyemstva za dopomogoyu dereva rishen [The choice of competitive strategy of the enterprise with the help of decision trees]. *Visnyk Doneczkogo nacionalnogo universytetu ekonomiky i torgivli im. Mykhajla Tugan-Baranovskogo*. № 4. P. 9–17.
3. Smerichevska, S. (2009). Konkurentospromozhnist u socialno-ekonomichnomu vymiri. *Aktualni problemy ekonomiky*. № 3. P. 36–45.